

CUMHURİYET DÖNEMİ (1930-1940) KÜLTÜR POLİTİKALARININ ANADOLU MEDENİYETLERİ MÜZESİNE OLAN ETKİSİ*

The Effects of Cultural Policies on the Museum of Anatolian Civilizations in the Republican
Period (1930- 1940)

Alper BAKICI¹

ÖZET

Yüzyıllar boyunca farklı kültürlerin etkileşimine sahne olmuş, birçok medeniyete ev sahipliği yapmış bir şehir olan Ankara, Kurtuluş Savaşı döneminde millî mücadelenin merkezi konumunda yer almış, başkent olduktan sonra ise gerek çok uluslu yapıdaki imparatorluktan ulus-devlete geçiş sürecinde; gerekse de bu değişime paralel olarak gelişen farklı kültürel değişimlere ev sahipliği yapmıştır. Bu çalışmada 1930-1940 yılları arasında erken Cumhuriyet döneminde yapılan kültür politikalarının gerek toplumsal gerekse de politik izdüşümleri yolu ile sanatın ve özelde Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nin kuruluş safhasında yaşanan değişim ve bu değişimlerin müzeye olan etkileri incelenmiştir. Osmanlı Ankara'sında Mahmut Paşa Bedesteni olarak işlev gösteren yapının ilerleyen süreçte nasıl müzeye dönüştüğü ve müzede sergilenen Anadolu'nun kadim kültürlerine ait eserlerin özelde ise Hitit eserlerinin estetik kaygının yanı sıra, ulus devlet inşa sürecinde Anadolu coğrafyasındaki millî kimliği meşrulaştırıcı etkisi hakkında bir yorum yapılmaya çalışılmıştır. Bu yazıda, Cumhuriyetin ilanı ile birlikte Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğinde başlatılan kültür reformu ve o dönemde ilgi gören Eti-Sümer Kültürü Tezi ile Güneş Dil Teorisi düşüncelerinin uygulanabilirliği ve bu düşüncelerin Anadolu Medeniyetleri Müzesine olan etkisi üzerine bir bağ kurulmaya çalışılmıştır. Müzenin ulaşılabilirliği, çevre ile olan ilişkisi ve Ankara tarihindeki önemi konusunda ise; Türk modernleşmesi, "büyük", "küçük" toplum olgusu ve kültür taşıyıcılığı ile sanatçı- alıcı ilişkisi konusunda bir çıkarımda bulunulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ulus-Devlet, Türk Tarih Tezi, Kültürel dönüşüm, Sanatsal değişim, Ankara.

ABSTRACT

Ankara, being the centre of the Turkish War of Independence in the transition of a multinational empire to a nation-state, hosted several civilizations and witnessed interaction of different cultures as well as their development processes throughout centuries. In this study, the social and political footprints of the cultural policies executed during the early Republican Period in 1930-1940 as well as the effects of these changes on art and the Museum of Anatolian Civilizations during its establishment have been assessed. How the structure, which functions as the Bazaar of Mahmut Pasha in Ottoman Ankara, became a museum in the process in addition to the aesthetic concerns of the works of the ancient cultures of Anatolia exhibited in the museum and especially the Hittite works in the process of nation state building, a comment was made about the legitimizing effect of national identity in Anatolian geography. This study deals with a possible correlation of the cultural reform performed under the leadership of Gazi Mustafa Kemal Atatürk with the applicability of the "Hittite-Sumerian Culture Thesis" along with "The Sun Language Theory" – popular at that time – as well as their effects on the Museum of Anatolian Civilizations Museum. Moreover, the approachability of the museum, its relations with its vicinity and its significance in the history of Ankara as well as the modernization of Turkey, the phenomenon of "great" and "small" community, cultural contacts and the artist- recipient relationship have been implicated.

Keywords: Nation-state, Turkish History Thesis, Cultural transition, Artistic change, Ankara.

EXTENDED ABSTRACT

Ankara, being the centre of the Turkish War of Independence in the transition of a multinational empire to a nation-state, hosted several civilizations and witnessed interaction of different cultures as well as their development processes throughout centuries. In this study, the social and political footprints of the cultural policies executed during the early Republican Period in 1930-1940 as well as the effects of these changes on art and the Museum of Anatolian Civilizations during its establishment have been assessed.

This study deals with a possible correlation of the cultural reform performed under the leadership of Gazi Mustafa Kemal Atatürk with the applicability of the “Hittite-Sumerian Culture Thesis” along with “The Sun Language Theory” – popular at that time – as well as their effects on the Museum of Anatolian Civilizations Museum. Moreover, the approachability of the museum, its relations with its vicinity and its significance in the history of Ankara as well as the modernization of Turkey, the phenomenon of “great” and “small” community, cultural contacts and the artist-recipient relationship have been implicated.

In general, the social and political projections of the cultural policies made in the early republican period between 1930 and 1940 were examined and the effect of the social and political practices experienced during the establishment phase of the Museum of Anatolian Civilizations in particular was examined. The main objective of the study is to evaluate how political events during the early republican period affected cultural reforms and how they shaped the functioning of art institutions.

The changing political atmosphere brought with it changes in institutions, cultural and social changes followed each other with the transition from Turkish quarries to public house, from Central Asia thesis to Sumerian and Hittite-based Anatolian thesis. The 1930s, the years before the establishment of the Museum of Anatolian Civilizations, were a period when this idea sprouted in Turkey. Art cannot isolate itself from social events and, given the relationship between art and philosophy, Mahmut Pasha’s Bedesten has changed in line with this idea.

It was concluded that the Turkish history thesis, which also marked the political atmosphere of that period, had an important influence on the development of the Museum of Anatolian Civilizations as a symbol architecture. The 2 early republican period addressed in Flesh-Sumerian culture, based in the Turkish history Thesis, which declared the newly independent country, yet the nation-state in the process of transition to Western imperialist thoughtful, was a reaction against the notion, but other than that both national identity and the impact that has validator in the Anatolian region inferred it was a possessive.

Based on the fact that art cannot isolate itself from the political and social changes, it has been observed that the Museum of Anatolian Civilizations has been affected by this change in architectural terms, in terms of the way it displays and in terms of the choice of collection.

When the relation of the Museum of Anatolian Civilizations with space and environment is examined, it is concluded that the relationship between artist and recipient cannot be examined independently of the cultural structure, recipient education and teaching phenomena, and that the interpretation will be incomplete. The museum, located in Altındağ, Ankara, has a broad-based relationship with the environment and its place in Ankara’s history.

The museum, located in Altındağ, Ankara, has a broad-based relationship with the environment and its place in Ankara’s history. It can be stated that art and culture areas are not given enough importance in the society, deficiencies in the education system, income distribution inequality. In addition to this, the problem of “large” and “small” cultural carriers, which are mentioned in the study, can also be addressed based on the phenomenon of organic society.

The preservation of art and cultural institutions in Turkey, it can be transmitted to future generations, to be able to cater to all segments of society and the community in terms of Arts and culture affirm the perspective of the social sciences with an interdisciplinary understanding in a way that serves the whole of all branches of the work, in this way, cultural, social and political events by considering it from an analytical perspective it may be suggested that one could investigate.

GİRİŞ

17. yüzyılda Ankara gerek bölgesel olarak gerekse de uluslararası pazarlarda sof üretiminin yapıldığı bir şehirdir ve Osmanlı Ankara'sında Mahmut Paşa Bedesteni olarak bilinen yapı o dönem şehrin ticaret merkezi konumundadır. Yapı uzun süre Ankara'da sof, yün ve tiftik ticaretinin merkezi olmuş, bununla birlikte yanında yer alan Kurşunlu Han konaklama amacıyla işlev görmüştür. Ankara'nın kültürel hayatı ile ilgili en eski bilgiler 16. ve 17. Yüzyıl'a aittir. Osmanlı döneminde sof ticaretinin Ankara merkezli yapılması ve tiftik keçisinin önemli bir ürün olması sebebiyle Halep'ten gelen malların İstanbul üzerinden Avrupa'ya geçmesinde Ankara transit bir öneme sahiptir. 1539 yılında Ankara'ya gelen Michele Membre, Ankara'yı sof yapılan yer olarak tanımlar. 1555'te Ankara'dan geçen Ogier Ghiselin de Busbecq, uzun tüylü tiftik keçilerini anlatır ve bunların tüylerinin iplik haline getirilişini açıklar. Hans Dernschwam ise sof üretimi sırasında dokunan kumaşlarının güzelliğinden söz etmektedir.

Zamanla baş gösteren ekonomik sıkıntılar ve Celali isyanları şehrin ticaretine zarar vermiş, şehir zamanla eski konumunu ve ticari önemini yitirmiştir. 1881 yılında çıkan yangınla harap hale gelen Mahmut Paşa Bedesteni, Kurtuluş Savaşı'nın en önemli zamanlarında Sakarya Meydan Muharebesinin yapıldığı bir dönemde önce Akkale olarak isimlendirilen kale burcunda "Asar-ı Atika Müzesi" ismi ile daha sonrasında ise "Eti Müzesi", "Ankara Arkeoloji Müzesi" ve "Anadolu Medeniyetleri Müzesi" adı altında işlevini sürdürmüştür. Erken Cumhuriyet döneminin belirlemiş olduğu kültür politikaları ile günümüze kadar işlevini devam ettiren yapı, o dönem kültür hayatında ilgi gören "Türk Tarih Tezi" ve "Güneş Dil Teorisi" ile Anadolu'nun kadim kültürleri aracılığı ile ulus- devletin, coğrafyayı meşrulaştırılma sürecinde önemli roller oynamıştır.

19.yüzyıla kadar aralıklarla yapılan reform hareketlerine sahne olan Osmanlı İmparatorluğu çok uluslu kozmopolit yapısı ile klasik tarım toplumunun değerlerine dayalı üretimin hâkim olduğu bir şehir devleti sistemi üzerine şekillenmekteydi. Özellikle 17.Yüzyılda baş gösteren askeri yenilgiler sonrası İmparatorluk, Avrupa merkezli olarak yeniliklere girişildi. Yapılan yenilikler ordunun modernizasyonu ile sınırlı kaldı. Fakat değişen ticaret yolları, alınan yenilgiler ve Avrupa'da yaşanan Reform hareketleri ile deniz aşırı coğrafi keşifler, Osmanlı İmparatorluğunu çok daha geniş şekillerde reform yapmaya yöneltti. Özellikle 19.yüzyılda İmparatorluk çehresini tamamen Batıya çevirerek belli başlı ıslahat hareketlerine girişti. Bu döneme Mustafa Reşit Paşa'nın Gülhane Parkı'nda halka açık olarak ilan ettiği Gülhane Hatt-ı Şerifi adı verilen "Tanzimat" dönemi adı verildi. İmparatorluğun yıkılışına kadar devam eden toplumsal, siyasi ve kültürel değişimlere gidildi. Tanzimat döneminden beri memleketimizin en önemli meselesi Batılılaşma hareketlerinin ne şekilde uygulanacağı fikridir.

"Atatürk'ü başarıya götüren iki mühim sebep vardır. Bunlardan birisi onun Şark ve Garp kültürleri karşısında sarıh ve kesin kanaate sahip olması, ikincisi de elde ettiği bu sarsılmaz inancını radikal bir metotla gerçekleştirmiş olmasıdır. Atatürk tarihten aldığı il hamlarla Türk

milletinin maddi ve bilhassa manevi sahada Garplılaştırılmasının bir zaruret olduğunu anlamış ve bunun ise ancak radikal icraatla gerçekleşebileceğini düşünerek ona göre hareket etmiş ve böylece başarıya ulaşmıştır” (Akurgal, 1998:70).

Kurtuluş Savaşının başarıyla sonuçlanmasından sonra Atatürk Anadolu insanını ümmet bilincinden millet bilincine ve kültür birliğine sokmak için çeşitli çareler aradı. Osmanlı İmparatorluğu'nun çok uluslu kozmopolit yapısı içerisinde farklı milletler ve cemiyetler kendi kültür dairelerini oluşturmuşlardı. Bu kültür dairelerinin kendi aralarında geçişkenliği olmakla birlikte kültürel bir birlikten söz etmek zordu. Klasik Osmanlı kültürü ilerleyen zaman zarfında sarsılmış, Tanzimat ile başlayan Batılılaşma hareketleri ise isteneni tam olarak verememişti. Babiali bürokrasisinin ortaya koyduğu yenileşme hareketleri ile farklı cemiyetlerin kültür bileşenleri ikircikli bir yapı oluşturuyordu. Alafranga ve alaturka hayat şartlarının iç içe olduğu bir yaşam düzeni ortaya çıktı. Tanzimat'ın ilk dönem sanatçıları bu konuyu eleştiren eserler ortaya koydular.

Kurtuluş Savaşının başarıyla sonuçlanmasından sonra toplumsal düzlemde hızlı bir yenileşme hareketine girildi. Uzun zaman devam savaşlar ve ekonomik sıkıntılar sebebiyle nüfus oranı azalmıştı. Okur yazar oranı sınırlı, modern anlamda işlenebilir zirai toprak kısıtlı, sanayileşme ise yok denecek kadar azdı. Bu nedenle devlet eliyle kalkınmaya öncelik verildi. Çok uluslu yapıdan ulus devlet anlayışına evrilen genç Cumhuriyet ulus devlet inşa etme sürecinde geçmişe ait olan antikiteye, arkeolojiye, mimariye ve tarih yazıcılığına özellikle önem verdi. Bunun sebebi kültür ve sanat politikalarının milletlerin inşa sürecine yaptıkları etki ve o dönem dünyada cereyan eden politik meselelerdi. Balkan Savaşları ve 1.Dünya Savaşından kalma acı tecrübeler, emperyalist düşünceye karşı verilen mücadeleler, 1920'lerin sonlarına doğru Avrupa'da baş gösteren faşist hareketler, Sovyet yayılcılığı ve 1929 Bunalımı olarak bilinen ekonomik sıkıntılar sebebiyle, Batılı önyargıları yıkmak, Anadolu'yu bir Türk vatani yapmak ve kültürel hakimiyet kurabilmek için kültürel alanda yeni arayışlara girişildi. Bunun sonucu olarak yeni bir tarih tezi anlayışı ortaya çıktı.

Bu çalışmada genel olarak 1930-1940 yıllarını arasında erken Cumhuriyet döneminde yapılan kültür politikalarının gerek toplumsal gerekse de politik izdüşümleri incelenerek, sanatın özeldede ise Anadolu Medeniyetler Müzesi'nin kuruluş safhasında yaşanan toplumsal ve politik uygulamaların, müzenin kuruluşuna olan etkisi irdelenecektir. Çalışmanın asıl hedefi erken Cumhuriyet döneminde yaşanan politik olayların kültür reformlarını nasıl etkilediği ve sanat kurumlarının işleyişini ne yönde şekil aldığı üzerine bir değerlendirmede bulunmaktadır.

1. Mahmut Paşa Bedesteni

Kültür varlıklarının toplandığı, korunduğu ve sergilendiği kuruluşlar olarak müzelerin ve müzecilik anlayışının geçmişi oldukça eskilere dayanmaktadır. Müzeler, sanat eserlerini ve doğadaki nesnelere toplayarak, toplumun kültürel ve eğitsel bilgi birikimine katkı sağlamayı

amaçlayan, eserleri inceleyen, koruyan ve bu şekilde sergileyen kurumlardır. “Müzelerin amacı ise doğada bulunan varlıklarla, insan zekâsı ve beğenisinin ürünü olan eserleri, tarihi gelişme çizgisi içerisinde düzenleyerek göstermek ve gelecek kuşaklara en iyi biçimde aktarmak şeklinde açıklanabilir” (Batur, 1983:1472).

Osmanlı Ankara’ında Mahmut Paşa Bedesteni olarak işlev gören, bugünkü ismi ile “Anadolu Medeniyetleri Müzesi” olan müze, bugün Ankara Altındağ’da Hisar olarak bilinen yerde faaliyet göstermektedir. Müze, Ankara Kalesinin dış duvarının güney doğu yanında, iki Osmanlı yapısı olan Mahmut Paşa Bedesteni ile Kurşunlu Han’dan oluşmaktadır. Mahmut Paşa Bedesteni, II. Mehmed (Fatih)’in baş vezirlerinden Mahmut Paşa tarafından 1464 – 1471 yılları arasında yaptırılmıştır. Kurşunlu Han ise yine daha sonra baş vezir olan Mehmed Paşa’nın eseridir. Yerli Ankara taşı, koyu kırmızı andezitten yapılmış olmaları bakımından Kale ve diğer anıtsal eski yapılarla da uyum gösteren yalın ve etkileyici iki yapıdır. Ankara iklim koşulları itibariyle, karasal iklimin yaşandığı bir şehirdir ve coğrafya mimari yapının şekillenmesinde büyük çapta etkili olmuştur. 1648 yılı Şubat ayında Ankara’ya gelen Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi’nin 2.cildinde değinmiş olduğu Ankara’nın mimari özellikleri ile ilgili okuyucusuna şu bilgileri aktarmaktadır: “Bu şehirde asla kiremit örtülü yapı yoktur. Hepsi amberli temiz toprak ile örtülmüş aydınlık hanelerdir. Bütün haneleri kerpiç ile olduğundan Ankara kerpici meşhurdur ki sanki çok sert taştır” (Evliyâ, 2012:524).

“Planı klasik tipte olan yapı, üstü 10 kubbe ile örtülü dikdörtgen orta mekân ile bunu çevreleyen 104 dükkanlı arastadan meydana gelmiştir. Kurşunlu Han’ın planı ise klasik Osmanlı tarzındadır. Orta avlu ve revak sırası ile bunları çeviren iki kat ve odalardan oluşmaktadır. Zemin katta 30 oda yer alır. Bodrum katta L şeklinde ahır bulunmaktadır” (Toklu, 1991:58). Bedesten, ortada, uzunlamasına dikdörtgen planlı, duvarları taştan, üst örtüsü kurşun, içten tuğla örgülü on kubbe ile örtülü bir yapıdır. Duvarlar, iki sıra taş, bir sıra tuğla örgülüdür. Bedesten’e doğuda iki uçta birer, kuzeyde ortada bir ve batıda bir kapıyla girilir.

“Mahmut Paşa Bedesteni ve Kurşunlu Han, Mustafa Kemal Atatürk’ün cumhuriyet ile temelini attığı kültür-sanat fikrine hizmet etmek için Millî Eğitim Bakanlığınca satın alınmış ve çok harap bir durumda iken onarılarak müze haline getirilmiştir. Kuruluşundaki resmi adı “Âsar-ı Âtika Müzesi” iken Bedestene geçince Arkeoloji Müzesi olarak değiştirilmiş, 1968 yılına kadar bu ismi taşımıştır. Ayrıca ilk kez Hitit eserlerini toplu olarak tanıtılması bakımından, belki de resmileşmeyen ismi ile Hitit (Eti) Müzesi olarak tanınmaktadır” (Bayburtluoğlu, 1991:96).

1.1. Ankara’nın Tarihi ve Mahmut Paşa Bedesteninin Kent ile İlişkisi

Ankara kelimesinin etimolojisi hakkında Evliyâ Çelebi Seyahatnâmede şu bilgileri verir: “Evvela İran ülkesi tarihlerinde, bu kalenin üzümü çok bol olduğundan Acem diyarında bu kaleye Engüriyye derler. Rum Kayseri zamanında yedi sene her gün kırkar bin ırgat ameleler işleyip beher gün kırkar bin adama kırkar ceviz ve birer ekmek parçası ile işletip Ankariyye yani

zorlama, yani ucuz işçilik ile tamamladığı için Ankariyye Kalesi derler” (Evliyâ, 2012:519). Ankara etimolojisi hakkında bir başka görüş, Frigya Kralı Midas’ın bir gemi çapası bularak bir kent kurduğunu ve kentin adını da gemi çapası anlamına gelen Anker koyduğunu şeklindedir. Bir başka düşünceye göre ise Ankara ismi Yunanca koruk manasına gelen “Aghuridha” veya hıyar anlamına gelen “Anguri” kelimelerinden gelmektedir.

“Remzi Oğuz Arık, Ankara Kalesi’nde yaptığı kazılarda Neolitik döneme ait bir taş balta bulmuştur. Neolitik dönem öncesine ait bulgular ise Ankara’nın binlerce yıl öncesinde de insanların yaşadığı bir bölge olduğunu göstermektedir” (Aydın, 2005:39). Anadolu’da ilk hâkimiyet kuran kavmin M.Ö. 2000 ile 1750 yılları arasına tarihlenen Asur Ticaret Kolonileri olduğu kabul edilmektedir, dolayısıyla bu dönem de Ankara Asur Ticaret Kolonileri’nin egemenliğindedir. Asurlardan sonra Ankara M.Ö. 1750-1200 yılları arasında Hitit İmparatorluğu’nun egemenliği altına girmiştir.

Ankara Hitit İmparatorluğu’nun M.Ö 1200’lerde yıkılmasından sonra M.Ö. 7. ve 8. yüzyıllarda Friglerin egemenliğine girmiştir. Roma İmparatorluğu M.Ö. 189’da düzenlemiş olduğu seferlerin sonucunda, Galatları mağlup ederek Anadolu’yu egemenliği altına almıştır. Bu dönemden itibaren Ankara, Roma İmparatorluğu’nun bir kenti haline gelmiştir. Günümüze kadar ayakta kalan Ankara Kalesi’nin ilk olarak Galatlar döneminde inşa edildiği tahmin edilmektedir. M.Ö. 25’te Roma İmparatoru olan Augustus, Anadolu’daki idari sıkıntıları gidermek için Orta Anadolu’nun büyük bir kısmını kapsayan Galatia Eyaleti’ni kurmuş ve Ankara şehri de M.Ö. 22’den itibaren bu eyaletin başkenti olmuştur. Bu dönemde Ankara’da Augustus Tapınağı inşa edilmiş ve tapınağın önüne İmparator Augustus’un metninin yazılı olduğu bir anıt dikilmiştir.

Ankara’da ki Roma egemenliği, Roma İmparatorluğunun M.Ö 395 yılında Doğu ve Batı Roma olarak ayrıldığı döneme kadar devam etmiştir. Bu dönemde tiyatro, Augustus Tapınağı, Roma Hamamı, Julianus Sütunu, Roma Yolu gibi eserler inşa edilmiştir. Roma İmparatorluğu’nun M.S. 395’de Doğu ve Batı Roma olarak ikiye ayrılması sonucu Ankara, daha sonra adı Bizans İmparatorluğu olacak olan Doğu Roma İmparatorluğu’nun egemenliğine girmiştir. 11. Yüzyılda Selçuklu İmparatorluğu’nun egemenliğine kadar Ankara Bizans İmparatorluğu hâkimiyetinde kalmıştır. 654 yılında Ankara Araplar tarafından ilk kez kuşatılmıştır ve Arap saldırıları yaklaşık iki yüzyıl sürmüştür. Ankara, yaklaşık iki yıl süren bir kuşatma sonucu ilk defa 1073’te Danişmendliler’in eline geçmiştir. Haçlı Seferleri sırasında 1101’de Ankara yeniden Haçlıların eline geçmiş, ancak 1127 yılında Türkler yeniden Ankara’yı ele geçirmişlerdir. 1155’te Selçuklular yönetimine giren Ankara, 1304’te İlhanlılar hâkimiyetine girmiştir.

Ankara’nın Osmanlı İmparatorluğu hâkimiyetine girişi ise, 1362 yılında I. Murat Hüdavendigâr döneminde olmuştur. 1402 yılında Osmanlı İmparatorluğu’nun Ankara Savaşı’nda Timur’a yenilmesi sonucu Anadolu’da “fetret dönemi” (1402-1413) olarak tabir edilen bir istikrarsız dönem başlamış, ancak Ankara kısa bir zaman zarfından sonra Osmanlı İmparatorluğu

hakimiyetine yeniden girmiştir. Özellikle 14. yüzyılda Ankara, Moğolların Anadolu’da yapmış oldukları saldırılarla birlikte ekonomik ve siyasi olarak olumsuz yönde etkilenmiştir. Bu yüzyılda başlayan kuraklık, açlık ve göç Ankara’yı da etkisi altına almıştır. “Aynı dönemde Orta Asya’nın büyük kentlerindeki (Buhara, Semerkant, Taşkent gibi) Türk esnaf ve zanaatkârlar 13. yüzyıl başında Moğol hükümdarı Cengiz’den kaçarak Selçukluya sığınır ve Ahi örgütlerini kurarlar. “Ahi” sözcüğü Arapça “kardeş”, Türkçede “cömert ve yiğit” anlamında kullanılır. Bu ikinci büyük Türk göçü, Anadolu’ya özellikle de ticari önemi olan Ankara’ya olur.” (Sargın, 2012:49) Bir çeşit Lonca örgütü olan Ahiler sayesinde Ankara’da ticaret gelişir. Sofçuluk ve dericilik kente özgü meslekler haline gelir. Kentte 1813-1817 ve 1834 yılları arasında büyük veba salgınları görülmüştür. 1824-1826 yılları arasında kuraklık ve çekirge istilasına yaşanmıştır. Bu sebeple kent büyük göç hareketlerine sahne olmuştu. 1881 yılında şehir büyük bir yangınla karşılaşır.

Osmanlı İmparatorluğu döneminde Ankara’nın kültürel hayatı ile ilgili en eski bilgiler 16. ve 17. Yüzyıl’a aittir. Osmanlı döneminde sof ticaretinin Ankara merkezli yapılması, tiftik keçisinin önemli bir ürün olması ve Halep üzerinden gelen malların İstanbul üzerinden Avrupa’ya geçmesinde Ankara transit bir öneme sahipti. “Örneğin, 1539’da Ankara’yı görmüş olan Michele Membré, burayı Zambelotti (Sof) yapılan yer şeklinde tanımlar. 1555’de Ankara’dan geçen Busbecq, uzun tüylü tiftik keçilerini anlatır ve bunların tüylerinin iplik haline getirilişini, bu işlemin Ankara’ya özgü olduğunu belirterek işlemleri ayrıntılı olarak açıklar. Hans Dernschwam, sof üretiminin her aşamasını dikkatle gözlemiş ve dokunan kumaşların güzelliğinden övgü ile söz etmiştir” (Tuncer, 2001:35).

Yukarıda sayılan ekonomik şartlar bağlamında, Mahmut Paşa Bedesteni o dönemde Ankara’nın sof, tiftik, yün vb. ürünlerinin yoğun olarak satıldığı ve ticaretin canlı olarak yaşandığı bir yerdir. Evliyâ Çelebi o dönem bedesteni ve çevresindeki hareketliliği “ve bir süslü bedesteni vardır ki dört zincirli kapısı vardır. Genellikle çarşısı bir yüksek yere yapılmıştır. Uzun çarşısı, Sipah pazarı ve aşağıda Tahtakale pazarı gayet kalabalık ve ma’mur şenlikli pazarlardır” (Evliyâ, 2012:524) şeklinde açıklamaktadır. O zaman ki adı ile “Mahmut Paşa Bedesteni” olan Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Ankara’nın 16. ve 17. yüzyılda tiftik ve sof ticaretinin adete merkezi konumunda idi. “Yukarı yüz” ve “Aşağı yüz” olarak ikiye ayrılan Ankara’da Mahmut Paşa Bedesteni’ni de içine alan Yukarı yüz bölümü At pazarı çarşısı ile Saman pazarından Bedestene doğru çıkan Koyun pazarı arasında kümelenirken, Aşağı yüz bugünkü Ulus halinin olduğu ve o dönem Tahta Kal’a adı ile anılan çarşı bölgesiydi. Ankara o dönemde Sulu Han, Kurşunlu Han, Pirinç Han, Uzun Çarşı, Çengel Han gibi gerek konaklama gerekse de ticaret yönünden önemli bir işlevi olan bir şehir görünümündeydi. Sof, İngiltere, Hollanda ve Fransa gibi önemli Avrupa ülkelerine ihraç edilen en değerli üründü. O dönemde Ankara’nın tahmini nüfusu 10-12 bin kadar tahmin edilir. 17.yüzyılda Anadolu’da baş gösteren Celali İsyanları sebebiyle, ticaretin aksamaması için kaleden ziyade şehirde çevresine surlar örülmüştür.

Celali İsyânlarından beri devam eden ekonomik bunalım özellikle Ankara'nın sof ticaretine önemli bir darbe indirmiştir. Sof üretiminin azalması, sofların depolandığı ve satışının yapıldığı yer olan Bedesteni, işlev göremez duruma getirmiştir. “Yabancı malların rahatlıkla sınırları aşabilmesi ve gerekli hammaddeler ithalatının savaşlardan ötürü zorlaşması, yerli zanaatları geriletmiştir. Bu konuda çeşitli örneklere rastlıyoruz: 16. Yüzyılın sonlarında Venedik, İngiltere ve Felemenk tacirlerinin aracılığıyla Londra çuhası çok miktarda gelmekte ve yerli kumaş yapımını baltalamaktadır. Eskiden yerli ipekten dokunan havsız kadife (kemba), artık Viyana ve Mora ipeğinden dokunmakta ve örücü Türk esnafının sürekli şikâyetlerine yol açmaktadır” (Cem, 1998:203).

Ticaret yollarının el değiştirmesi ve gerekli sanayileşme hamlelerinin yapılamaması sebebiyle, 19. yüzyılda Ankara'nın ticari önemi gittikçe azalmaya başlamıştır. “Bedesten, yanındaki Kurşunlu Han'la birlikte, 1881 yılında meydana gelen yangında harap olmuştur. Yapının onarımı için Ankara Belediyesince 1902 tarihli onarım keşfi hazırlanmışsa da uygulamasına geçilememiştir” (Erdoğan, 2008:129). Ankara ve Bedesten 1830'ların sonuna kadar İngiliz, Fransız ve Hollandalı tüccarların uğrak yeri idi. İngilizler tüm engellemelere rağmen Ankara keçisini Güney Afrika'da yetiştirmeyi başarmışlardır. Bunun ardından azalan ticaret ile birlikte Ankara eski önemini yitirmeye başlamıştır.

2. Anadolu Medeniyetleri Müzesinin Kuruluş Sürecinde Yaşayan Kültürel ve Politik Değişimler

Osmanlı Ankara'sında bedesten olarak faaliyet gösteren yapı, cumhuriyetin ilanı ile nasıl oldu da müzeye dönüştü ve bu müzede sergilenen kadim Anadolu kültürüne ait eserler yalnız estetik kaygı dışında değil, politik olaylarda da paralel olarak toplanması nasıl gelişti? Ulus devlet inşa etme sürecinde her milletin geçmişi ait olan antikiteye ve mimariye olan ilgisi şüphesiz Türkiye'de de kendisini göstermiştir. Nasıl ki bir halk verimi olan ninnilerin, türkülerin, atasözlerinin derlenmesi ulus inşa sürecinde dil ve edebiyata etki ederse; plastik sanat eserlerinin toplanması da geçmişe ve eski olana gönderme yapar.

İlk Arkeoloji Müzesinin kurulma fikri Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nin kurulma evresinden çok daha öncedir ve Millî Müze adını almaktadır. Anadolu Medeniyetleri Müzesinin kuruluşundan önce ortaya atılan bu düşünceyi derinlemesine incelemek adına Ziya Gökalp'in Milli Müze fikrine ve Etnografya Müzesinin işlevine değinmek yerinde olacaktır. “Ziya Gökalp'e göre her şeyden önce Türk harsına ait eserlerin toplanılması gereken bir Millî Müze'nin kurulması gereklidir. Millî müze toplumun somut ve somut olmayan kültürel mirasının ortaya konulduğu ve ulus-devlet inşa etme sürecinde ortak bir kültüre vurgu yapan bir düşüncenin sembolüdür. Ziya Gökalp bu düşüncelerini Cumhuriyetin ilk yıllarında ortaya koymuş ve ulus-devletin kuruluşunu kültür üzerinden şekillendirme çabası içerisinde bulunmuştur. Genel bir yaklaşımla bu müze, 1071 yılından sonra Anadolu'da üretilen Selçuklu ve Osmanlı eserleri ile Anadolu dışında Türkler tarafından tarihsel süreçte üretilen eserleri

kapsayacaktır” (Karaduman, 2016:507).

Osmanlı İmparatorluğunun son döneminde artan milliyetçi söylemler ve heterojen yapıdaki İmparatorluğun yıkım sürecine girmesi, Türkiye’de Türk Ocakları, Türk Derneği gibi kurumların kurulmasına ön ayak olmuş ve bu kurumlar Cumhuriyetin ilk yıllarında Mustafa Kemal Atatürk’ün de direktifleri doğrultusunda toplumun gelişmesine öncülük etmişlerdir. Daha sonra “Resim ve Heykel Müzesi” olan Türk Ocağı Binası işte bu şartlar altında inşa edilmiştir. Devam eden süreçte Türk Tarih Kongresi ve Türk Tarih Tezi ile Eti-Sümer kültürü, Türklerin Anadolu’ya ne zaman geldiği, Güneş Dil Teorisi gibi konular o dönem Türkiye’de yankı bulan önemli politik konulardır. 12 Nisan 1931 günü kurulan Türk Tarih Kurumu 02 Temmuz 1932 tarihinde ilk Tarih Kurultayını gerçekleştiriyordu. Ayrıca Türk Dil Kurumu’nun da kurulması (1932) ile 1930’lu yıllar Atatürk’ün kendisini tamamen tarih ve dil araştırmalarına verdiği yıllar olarak önem kazanmaktadır.

Bu politik atmosfer beraberinde kurumlarda da değişiklikler getirmiş Türk Ocaklarından Halkevlerine, Orta Asya tezinden, Sümer ve Hitit merkezli Anadolu tezine geçiş ile birlikte kültürel ve toplumsal değişimler birbirini izlemiştir. Anadolu Medeniyetleri Müzesi’nin kuruluş aşamasından önceki yıllar olan 1930’lar Türkiye’de bu fikrin filizlendiği bir dönemdir. Sanatın toplumsal olaylardan kendisini soyutlayamayacağı ve sanat ile felsefe arasındaki ilişki göz önüne alındığında Mahmut Paşa Bedesteninin bu fikir doğrultusunda değişime uğradığı görülmektedir. Ankara tarihindeki önemi, çevre ile mimari uyumu, yapının o dönem insanları üzerindeki etkisi ve Cumhuriyetin ilanı ile ulus devlet inşa etme sürecinde geçmişe yapılan gönderme özelde Anadolu Medeniyetleri Müzesi’nin genelde ise toplumsal değişimin bir panoraması gibidir. “Kurtuluş Savaşı sonrası ulus-devlet olarak kurulan Türkiye Cumhuriyeti’nin önündeki en büyük sorunlardan biri, Türklerin asli unsur olduğu Anadolu ahalisinden bir Türk milleti yaratmaktır. Aydın kesimin dışında, Türklük bilinci yaygın değildi. Halkın büyük bir kısmı ümmet toplumu özelliklerini taşımaktaydı. İkinci büyük sorun ise, elde kalan bu son toprağı, Anadolu’yu vatan yapmak ve Türk milletini yaşadığı coğrafya ile bütünleştirmektir” (Karaduman, 2016:158).

“Türk kültürü ile Türkiye kültürünün oluşturduğu ikilem, genç Cumhuriyet’in önünde bir sorundu. Mustafa Kemal, sorunun çözümüne yönelik olarak, yeni bir Anadolu Türk vatani fikrini zihinlere yerleştirmek istiyordu. Amacı, İslami ve Osmanlı bağıllık duygularını yıkmak, Panislamik ve Pantürkist heveslere karşı koymak ve Türk ulusunda vatana karşı yeni bağıllık yaratmaktır. Bunun için seçtiği yol tarihi” (Lewis, 2007:356). Lozan Barış Antlaşması görüşmelerinde yer alan Şükrü Bey Anadolu üzerinde yer alan eserleri, Anadolu Uygarlıkları üzerinden Türk eserleri olarak tanımlamaktadır. İşte bu mertebeden sonra Ziya Gökalp’in “Milli Müze” düşüncesinden “Eti” olarak tabir edilen Hitit merkezli Anadolu’nun kadim kültürlerinin merkeze alındığı bir anlayış egemen olmaya başlamıştır. Türk Tarih Tezi genel olarak; ilk medeniyetin Orta Asya’da Türkler tarafından kurulduğu ve belli devirlerde meydana

gelen kuraklık sebebiyle yaşayan göçler sonucu, Anadolu'nun Paleolitik devir sonlarında Türkleşmeye başladığı şeklindedir. Genel hatlarıyla yeryüzündeki ilk medeniyetin Orta Asya'da yaşamakta olan Türkler tarafından kurulup dünyanın çeşitli bölgelerine yayıldığını savunan bir tarih teorisidir. "Doğal olarak bu teze göre Neolitik-Kalkolitik uygarlığı takip eden ilk yazılı medeniyetler Sümerler, Hititler, Hurriler vb. Orta Asyalı Türklerin eserleridir. Bu tezle birlikte, Osmanlılar için özel bir anlam taşımayan İslâm öncesi Türklerin ve Anadolu uygarlıklarının tarihi, Genel Türk Tarihi'nin bir parçası olarak addedilmiştir. Türk Tarih Tezi bütün 1930'lara damgasını vurmuş, 1940'larda etkisi azalmakla birlikte bazı temel argümanları günümüze kadar yaşamaya devam etmiştir. Tek Parti Dönemi'ndeki arkeoloji, prehistorya, antropoloji, Sümeroloji ve Hititoloji faaliyetlerinin genel muhtevasının kavranması için Türk Tarih Tezi'nin bilinmesi zaruridir" (Sivrioğlu, 2012:68).

Bu tez, eski Anadolu uygarlıklarına sahip çıkarak kültürel kimliğimize bir "öz" ya da temel bulmaya çalışan bir hümanist anlayışı temsil etmektedir. Cumhuriyetin ilk yıllarında ortaya konulan Türk tarih tezi, bağımsızlık mücadelesi verildikten sonra kurulan yeni devletin toprakları üzerindeki kültürel hakimiyetinin dışavurumudur. Ülkesi işgal edilen ve hakimiyetini mücadele ile kazanan bir devletin vermiş olduğu antiemperyalist tepkinin sonucudur. Türk tarih tezi ulus-devlet için bir gereklilik olmanın yanı sıra o dönemki batı merkezli önyargılara karşıda oraya atılmış bir fikirdir. Bu konuda dönemin şartları iyi araştırılmadan verilecek bir hüküm, eksik sonuçları da beraberinde getirebilir. "Cumhuriyetin tarih anlayışı Türk Tarih Tetkik Cemiyeti ile yeni bir evreye giriyordu. Bu yönüyle geçmişi sil baştan kurgulamaya yönelik girişimler güç kazanırken Avrupa odaklı Aydınlanmacı. Ancak Avrupa merkezli II. Meşrutiyet tarihçiliğinin sorgulanmasına girişiliyordu" (Toprak, 2012:227).

Türk Tarih Tezi için önemli olan bir başka konu Anadolu'nun ilk sahiplerinin kimliği meselesi üzerinedir. Osmanlı tarihçilerinin hiçbir zaman özel bir ilgi göstermedikleri Anadolu'nun kadim geçmişi genç Cumhuriyet için yaşamsal bir önem kazanmıştır. Bu görüşlerin ispatı noktasında Türk kültürünün, Anadolu'nun kadim kültürleriyle bağlantı kurulacak şekilde temellendirmesi yapılmalıydı. 1935 yılında kurulan Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi bu iki tezin akademik anlamda savunulması amacını taşımaktaydı. DTCF'nin açılış konuşmaları da fakülteden beklenenleri ve dönemin Tarih anlayışını doğrudan yansıtmaktadır.

Resim 1. Akkale, 1929. VEKAM Kütüphanesi ve Arşivi, 0925.

“Türklerin Anayurdu Orta Asya’dır. Oradaki Türkler iklim müsait olduğu devirlerde cilalı taş ve maden kültürlerini inkişaf ettirmişlerdir. Fakat iklim değişikliği neticesi dünyanın diğer kıta ve bölgelerinde çeşitli tarihlerde göç etmeğe mecbur olan cedlerimiz bu kültür bilgilerini başka yerlere de götürmüşlerdir” ... “Sümerlerin dil grubu ve kültürleri Hititlerin ırkî karakterlerine medeniyetleri bakılımdan doğuda inkişaf etmiş bir kökten Mezopotamya’ya Anadolu’ya geldikleri kabul edilmektedir. Ancak doğuda Asya’da olan bu yerlerin tam merkezleri henüz tespit edilmemiştir” (İnan, 1957:1).

Birinci Türk Tarih Kongresi ve Dil Kongrelerinin ardından Atatürk, Anadolu’daki Eti (Hitit) Uygarlığı kalıntılarına daha çok önem vermeye başlamıştır. Atatürk, 1 Kasım 1936 tarihinde TBMM’nin yeni çalışma dönemini açarken verdiği nutukta: “Alacahöyük’te yapılan kazılar sonucunda meydana çıkarılan beşbin yıllık, maddi Türk tarihi belgeleri, cihan kültür tarihini yeniden tetkik ve tamik ettirecek mahiyettedir” (Sivrioğlu, 2012:834) şeklinde düşüncelerini ifade etmiştir.

Boğazköy kazılarını yöneten Kurt Bittel ise “Atatürk, kendinden evvel gelen bazı devlet adamları gibi ilmî çalışmaların yalnız hamisi değildi, onun bizzat tarih, arkeoloji ve dil araştırmalarında canlı ve faal payı olmuş ve mazinin meydana çıkarılmasına büyük ve hakikî bir heyecanla çalışmıştır” (Bittel, 1939:205) şeklinde düşüncelerini ifade ederek, Atatürk’ün kazılara verdiği önemden bahsetmiştir.

Resim 2. Akkale’nin İlk Müze Olarak Kullanımı, 1924-1925. VEKAM Kütüphanesi ve Arşivi, 1301.

Resim 3. Anadolu Medeniyetleri Müzesi, 1953. VEKAM Kütüphanesi ve Arşivi, 0590.

Mustafa Kemal Atatürk, Cumhurbaşkanlığı döneminde tarih, arkeoloji ve dil üzerine kitapların ağırlıkta olduğu 4289 kitaplık geniş bir şahsi kütüphane oluşturmuş, Avrupa’da özellikle de Fransa’da basılan çalışmaları Türkiye’ye getirtip, bazılarının hızlı bir şekilde çevirisini yaptırmıştır. Atatürk’ün kimi zaman günlerce çalışma odasına kapanarak kitap okuduğu bilinmektedir. Reşit Galip, Mustafa Kemal’in çalışmaları esnasında odada saat bile bulundurmadığını yazmaktadır. Aynı yıl Ankara’daki Mahmut Paşa Bedesteni ile bitişiğindeki Kurşunlu Hanın onarılması ve burada Hitit Müzesi adı altında bir müzenin açılması kararı alınmıştır. Böylece dünyadaki tek “Hitit Müzesi” Ankara’da açılmıştır. Ankara’da Hitit Müzesi açıldıktan sonra İstanbul’daki Hitit eserleri de bu müzeye taşınmıştır. Eserler Hitit kronolojik sıraya göre dizilmemiş Erken ve Geç Hititlere ait eserler bir arada yerleştirilmiştir.

Bu tavır o dönemde Hattiler, Hititler ve Geç Hititler arasındaki ayrımların önemsenmeyip hepsine birden Eti denmesini yansıtan bir yaklaşımdır. Anadolu’nun Klasik Dönem yerleşimleri de araştırılmakla beraber Cumhuriyet rejimi Ankara ve civarına özel bir önem atfetmiştir. Toroslar ‘ın kuzey yamaçlarında Kızıl ırmağın membaından mansabına kadar olan bu bölgeler, Anadolu tarihinin en önemli olaylarına sahne olmuştur” (İnan, 1947:119).

Resim 4. Kurşunlu Han ve Mahmut Paşa Bedesteni, 1953.VEKAM Kütüphanesi ve Arşivi, 0589.

Hitit merkezli düşüncüyü savunanlardan birisi de Remzi Oğuz Arık’tır. Remzi Oğuz Arık daha öncesinde Türk kültürünün çıkış noktası ve gelişimi ile ilgili farklı bir görüş savunurken devamında Anadolu’nun kadim kültürlerinin bırakmış olduğu eserleri Türk devletin coğrafyadan gelen bir mirası olarak görmüştür. Remzi Oğuz Arık, 1942 tarihinde “Oğuz boyları, yabancı ne varsa asırlarca bir sel hücumu ile yıkmış, süpürmüş; sonra da bu örenlerin üstünde yavaş yavaş, kendilerinin beldelerini, idaresini, sanatını yaratarak ana vatanını kurmuştur” (Arık, 1958:35) şeklinde yorum yapmış, 1947 yılında ise: “Müzelerimizi dolduran bu eserler, hemen baştanbaşa yurdumuzdan çıktığından, yaratıcıları biziz ve onları korumak bizler için bir ‘Millî Miras’a karşı duyulan sorumluluktur” (Arık, 1958:35) şeklinde açıklamada bulunmuştur.

Türk Tarih Tezi sonrası ortaya atılan Eti-Sümer görüşü yalnız dil ve tarih araştırmalarını etkilememiş, ulu önder Mustafa Kemal Atatürk’ün edebi istirahatgahı olan Anıtkabir’in de mimarisinin şekillenmesinde etkili olmuştur.

Doğan Kuban'ın ifadesiyle yapının mimarları Emin Onat ve Orhan Arda, burada Anadolu'nun ürettiği mezar yapısı imgelerini yeniden değerlendirmişlerdir. "Atatürk'ün dehası bize gösterdi ki, dünyanın en büyük medeniyeti olan Sümer medeniyeti; Türkler tarafından yaratılmıştır. O, evvela Akdeniz medeniyetinin temeli olduğu gibi, zamanımızda dünya medeniyetinin temellerinden biri haline geldiği için, Türkler millî kaynaklarıyla dünya medeniyetinin köklerini aynı yerde bulacaklardır. İşte bunun içindir ki, garplılaştırma yolunda en büyük hamlemizi yapan Ata'nın anıt kabrini, bir sultan veya veli türbesi ruhundan tamamen ayrı, yedi bin yıllık bir medeniyetin rasyonel çizgilerine dayanan klasik bir ruh içinde kurmak istedik" (Onat, 1953:2).

Türk Tarih Tezi dışında gündeme gelen bir başka düşünce Güneş Dil Teorisidir. Bu teori Türk Dilinin kaynağı üzerine yapılan çalışmaların adı olmuştur. Bütün dillerin temelini Türkçe olduğu varsayımı üzerinden hareket edilmiştir. Gerek Türk Tarih Tezi ve Güneş Dil teorisinin oluşumunda gerekse Türkiye'de Arkeoloji, Antropoloji faaliyetlerinin başlamasında en önemli itici ve öncü güç Mustafa Kemal Atatürk'ün kendisi olmuştur. Her ne kadar bütün ulus devletlerin kuruluş aşamasında millî tarih projeleri hazırlanmış, ulusun geçmişi, kökenleri araştırılmış ve devletler kendilerini yeniden yazılan tarih anlayışı içinde şekillendirmişse de ulus devlet inşası örneklerinde tarih ve arkeolojiye Mustafa Kemal Atatürk kadar ilgi duyan bir devlet başkanı görülmemiştir.

2.1. Mahmut Paşa Bedesteninin Anadolu Medeniyetleri Müzesine Dönüştürülme Süreci

Cumhuriyetin ilanından önce Ankara'da herhangi bir müze bulunmuyordu. Milli meclisin kültür dairesindeki üst düzey yöneticilerden gelen istekler sonucunda Ankara'da Eski Eserler ve Tarih Müzesi kurulma fikri doğmuştur. Bu müze için yer aranırken bugün "Akkale" veya "Alitaşı" denen kale burcu uygun bulunarak boşaltılmış, Hars Müdürü Mübarek Galip Bey tarafından 1921 yılında kurulmuştur. Kültür Müdürü Mübarek Galip Bey, çevrede ele geçen eserleri Akkale'de toplamayı başarmış ve "Ankara Asar-ı Atika Müzesi" adıyla müzenin açılışını gerçekleştirmiştir. Kurtuluş mücadelesinin verildiği zor zamanlarda, kültür alanında bu derece önemli bir atılıma girişilmesi ise gerek Atatürk'ün gerekse de Millî Hükümetin kültür politikasına verdiği önemi göstermesi açısından çok manidardır.

Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nin ilk kuruluş safhasına ilişkin olarak önemli bilgiler veren Hamit Zübeyr Koşay, 10 müzenin kuruluş sürecinde gerek Ankara'nın o dönem ki kültürel ortamını gerek şehrin panoramasını gerekse de Cumhuriyetin ilanından sonra Atatürk'ün önderliğinde başlatılan kültür-sanat faaliyetlerinin ne kadar önemli olduğunu aktaran bilgiler vermektedir. Koşay, 1938 yılında Çıkrıkçılar yokuşunda Emin Bey Apartmanı'nın da bir kiralık evde ikamet ettiği yıllarda penceresinden gördüğü Mahmut Paşa Bedesteni ve Kurşunlu Han ile ilgili önemli bilgiler verir. Hamit Zübeyr Koşay, bedestenin tarihi hakkında bilgi verdikten sonra: "Esnaf'ın, zikri geçen kapının üstündeki 'Kale sakinleri her çeşit vergiden muaftır' ibareli, İlhanlı Hükümdarı Ebu Sait Bahadır Han'a ait, yazıttan acaba haberleri var mı idi? Zamanın değişmesi ile hükümler de değişmişti. Özel yapılar sur duvarları

üstüne tırmanmışlar ve bazıları saygısızca burçların tepelerine oturmuşlardı. İç kale de orta çağ olduğu gibi yaşıyordu. Sur'un dış yüzünde bir kovuğa yerleşen Osmanlı Bankası şubesi, çağ dışılık yansıtıyordu” (Koşay, 1979:309) şeklinde yorum yaparak bedestenin onarımından önce, mimarının durumu hakkında bizlere bilgi vermektedir. Koşay'ın bedesten ve han için ilk düşündüğü şey buranın bir arşiv binası olarak işlev görmesiydi, fakat daha sonra fikrinden vazgeçerek, mimarının müze olarak onarılması gerektiğini savunmuştur. Koşay, Hitit eserleri için, “Bu değerli koleksiyondaki bloklarda görünen efsanevi yaratıklar ‘Lisan-ı halleri ile’ müze isteriz diye haykırıyorlardı” (Koşay, 1979:310) diyerek, bir müze gereksinimini ortaya koymaya çalışır. Müzenin kuruluşu aşamasında Türkiye’de bulunan Jansen, Taut gibi mimarlar, müzenin kuruluşu hakkında fikirlerini Koşay’a iletmışler, Koşay ise ekonomik zorlukları göstererek yeni bir bina inşa etmenin zorluklarından bahsetmiş bunun yerine mevcut halde bulunan bir yerin onarımının daha uygun olacağını söylemiştir.

Ankara, Millî Mücadelenin başlama evresinden önce küçük bir kasaba iken, Millî Mücadelenin zaferle sonuçlanması ve genç cumhuriyetin başkenti olması ile birlikte hızlı bir gelişmeye sahne olmuştur. Ahmet Hamdi Tanpınar “Beş Şehir” isimli kitabında Ankara kale çevresini anlatırken Türk tarihinin Anadolu uygarlıklarıyla olan serüvenine değinir. “Kalede ve onun eteğine serpilmiş mahallelerde Türk velileri Roma ve Bizans taşlarıyla sarmaş dolaş yatarlar. Dedelerimizin mezarlarından çıkan yeşillikler hangi itikatların etrafında yontuldukları belli olmayan çok eski taşları kendi rahmaniyetleri ile yumuşatırlar; burada kerpiç bir duvardan İyonya tarzında bir sütun başlığı veya arşitrav fırlar, ötede bir türbe merdiveninin basamağında bir Roma konsülünün şehre gelişini kutlayan kadim bir taş görünür, daha ötede bir çeşme yalağında eski bir lahdin bakantaları gülümser” (Tanpınar, 2016:17).

Cumhuriyetin onuncu yıl döneminde Atatürk'ün talimatıyla millî kazılar başlatılır. Kendisi Hitit uygarlığına özel bir ilgi göstermektedir. Bölgeden çıkarılan eserler Augustus Tapınağı çevresinde toplanır. 1925 yılında Etnografya Müzesi'nin yapımına başlanıp kazılardan gelen eserler buraya nakledilince Akkale'ye pek önem verilmemeye başlanmıştır. Atatürk'ün telkinleriyle bir Eti Müzesi kurulması fikrinden hareketle diğer bölgelerdeki Hitit eserleri Ankara'ya gönderilmeye başlanmış, geniş mekânlara sahip bir müze binası gerekli görülmüştür. Hamit Zübeyr Koşay tarafından, devrin Maarif Vekili Saffet Arıkan'a metruk halde bulunan Mahmut Paşa Bedesteni ve Kurşunlu Han'ın onarılarak müze binası olarak kullanılması önerilmiş, bu fikir kabul edilerek 1938'den 1968'e kadar restorasyon çalışmaları devam etmiştir. Bedestenin orta bölümünde yer alan kubbeli mekânın büyük bir kısmının onarımının 1940 yılında bitmesiyle Gustav Güterbock başkanlığındaki heyet tarafından eserler yerleştirilmeye başlanmıştır. Binaların restorasyonu için Landsberger ve Güterbock iki rapor hazırlar fakat Macit Kural'ın projesi Anadolu kültürüne hâkimiyeti nedeniyle tercih edilir. Orta bölümün onarımı Yüksek Mimar Macit Kural, ihale sonrası onarımı ise Yüksek Mimar Zühtü Başar tarafından yapılmıştır. 1948 yılından sonra da Kurşunlu Han'ın onarımına başlanmıştır. Akkale'deki müze depo olarak kalır. Restorasyon sırasında yapıya

büyük müdahaleler yapılmaz. Kurşunlu Han'ın mescidi kütüphaneye dönüştürülür, ahır ise eser depoları olarak kullanılır. Bedestendeki çalışmalar ise 1968 yılına kadar devam eder. Bu süre içerisinde dükkânların duvarları yıkılarak uzun koridorlar elde edilir sadece 5 dükkân arasta mimarisini yansıtmaya açısından korunur.

Güterbock müzenin inşa sürecinde teşhir konusunda şu bilgileri verir: “Ön planda bahis mevzuu olan şey, orta salonun büyük seriler teşkil eden kabartmaları, bunlardan Alacahöyük, Kargamış, Malatya ve Sakçagözü seri kabartmalarını ihtiva etmesidir. Bu salon büyüklüğü dolayısıyla, serileri tam ve aslı durumlarına uygun olarak tanzim etmek imkânını vermektedir. Bu suretle seyirciye, dünyanın hiçbir müzesinde var olmayan bir şey, yani Eti sanatının en büyük eserlerini bütün kompozisyonu ile görmek ve diğerleri ile mukayese etmek fırsatı başlanmaktadır” (Güterbock, 1946:5). Güterbock o dönem anılarında ekonomik zorluklara ve zaman tasarrufuna değinerek isabetli bir karar verildiğini anlatır. “İstenilen şekilde bir müze binası için uzun zaman faaliyete geçilememişti ve şimdi de belirsiz bir zamana kadar büyük, modern bir müze binasının yapılması düşünülemez. Bu şartlar altında, Müzeler İdaresi'nin Bedesteni bir Eti Müzesi olarak tamir ettirmeğe karar vermesi, çok isabetli bir hal çaresi olmuştur; çünkü bu suretle hem Ankara'nın en güzel tarihi bir mimarlık anıtı kurtarılmış, hem de Eti Müzesi için değerli, uygun ve büyük bir bina kazanılmıştır” (Güterbock, 1946:3).

Anadolu Medeniyetleri Müzesi 1968 yılına kadar “Ankara Arkeoloji Müzesi” adı altında işlevini sürdürürken, Raci Temizer'in müze müdürü olduğu dönemde şu an ki adını almıştır. Müzenin kullanmış olduğu resmi levhada, Hitit Kralı IV. Tuthalia'nın (M.Ö 1250-1220) mührünün bulunduğu Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nin kısaltması ve Ankara Asar-ı Atika Müzesinin kuruluş yılı “AMM 1921” yazısı bulunmaktadır.

“Türkiye Cumhuriyeti Devletinin ilk müzeleri mimari yapı, mekân planlaması, koleksiyon ve sergileme biçimi ile millî kimliğin oluşturulması ve tarihi geçmişin meşrulaştırılmasında güçlü görsel araçlar olmuştur. Bugünkü adıyla Anadolu Medeniyetleri Müzesi (1938-1968), erken Cumhuriyet dönemi meşrulaştırma sürecinin sembol yapılarından biri olarak öne çıkmaktadır” (Öngören, 2012: 22). İpek Duben'e göre: “İdeolojik parametreler ve tarihsel olgular, toplumsal yapı ve zihniyet sanatçının inandığı değerleri ve gerçekleri oluşturduğuna göre, sanat eserini toplumun geçirdiği siyasi, ekonomik ve ideolojik evreleri anlamadan değerlendirmek yanlış yargılarla sonuçlanabilir” (Duben, 2007:8). Yukarıda bahsedilen sebeplerin dışında, genellikle Ankara sakinlerince yapının işlevi ve ulaşılabilirliği bilinmektedir. Özellikle sanat ve kültür alanında eğitim gören şehir sakinleri müzenin işlevinden haberdardır. Bunun dışında az da olsa yapının geçmiş dönemde Bedesten olduğunu bilenlerde vardır, bunun dışında gerek müzenin geçmişi gerekse de şu an ki işlevi hakkında bilgisi olmayan belli bir kent sakini de bulunmaktadır. Bunun sebebi ise değişen şehir algısı ve kültürel yozlaşma olabilir. “Cumhuriyetin ilk yıllarından sonra geçen on yıllar içinde bile, Eski Ankara'yı bulmak mümkündür. Bir yandan kale ve çevresinde eski mekân bütün özelliklerini sürdürürken, diğer

yandan da Cumhuriyet mimarisinin örnekleriyle yeni bir kent yaratılmaktaydı. Eğer bu ikisi hoş bir bütün içinde planlanabilseydi, bugün bambaşka bir mekânda yaşıyor olabilirdik” (Ergenç, 2012:56).

İpek Duben “Türk Resmi ve Eleştirisi” isimli kitabında bu konuya Batılı kuramların ana varsayımı olan bir organik toplum olgusundan bahsetmiş, bu çerçevede “büyük” ve “küçük” kültür olarak iki türlü yorumda bulunmuştur: “Robert Redfield, her uygarlıkta iki kültür türünün birbirine hiç olmazsa kısmen girmesini sağlayan kültür ara kurumlarına ve kültür araçlarına dikkat çeker. Bu süreçte küçük ve büyük kültür bağlayıcı ara kurumlar devlet eliyle oluşturuldu. Büyük kültür’e göre Avrupa medeniyetinden teknoloji alınacaktı, ama Türk’ün ruhu korunacaktı. Bu ilke, sanatta içeriği ve biçimi, birbirinden ayrılması mümkün olan iki unsur gibi gördü. Örneğin, memleket türkülerine Batılı senfonik müzik yapısı uygulanıyordu” (Duben 2007:18). Sanat olgusunun merkezi sanatçı-alıcı ve ürün üzerine kuruludur. Sanat kültürünün ortaya çıkardığı bir ürün olarak görülmektedir, fakat sanat eserini yorumlayan kişinin kültürel kimliği çok da üzerinde durulan bir konu değildir. Buna göre sanat eğitimi almış bir kişi için eserde görülen biçim ve ifade, içerikten önce gelmektedir.

Müzenin Ankara şehrine olan kültürel etkisi ve toplumda kabul görmesi konusunda bir yorum yapmak gerekirse, Anadolu Medeniyetleri Müzesi erken Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında başta ulu önder Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ün önderliğinde yapmış olduğu ve o dönemin aydınlarının da büyük çoğunluğunun desteğini aldığı Eti- Sümer kültür politikaları ile mevcut süreçte farklı restorasyonlar geçirerek, bugünkü halini almış ve Mahmut Paşa Bedesteni bu hamleler ile kaderine terk edilmekten kurtarılmıştır. Müzenin estetik özellikleri bir yana bırakılırsa çevre ile olan ilişkisi ve Ankara tarihindeki yeri geniş tabanlı olarak bugün kentte yaşayan insanların haberdar olmalarını engelleyici noktadadır. Fakat bunun sebebi tek taraflı olarak müzenin sergilediği politika ile sınırlı olamaz. Bu şekilde yapılan bir yorum, eksik bir yorum olur. Bunda değişen toplumsal şartlar, müze eğitiminin yetersizliği, kentleşmeye rağmen kentlileşememe olgusu ve türlü sosyal değişimler gösterilebilir.

Yukarıda verilen bilgiler doğrultusunda özelde Anadolu Medeniyetler Müzesi genelde ise sanat ve felsefe ilişkisi bağlamında sanat eseri ve alıcı ilişkisi irdelendiğinde sanat eserine olan yaklaşımın psikolojik yapı, tarihsel süreç ve toplumsal olaylardan soyutlanamayacağı anlaşılmaktadır. “Eğer bizde üretilen bir sanata bizim olan bir kuram ile bakmak, değerlendirmek olanağı ortaya çıkarsa, içerik kavramını bizim kültürel koşullarımız, kuramın amacı ve daha başka kavramlarla ilişkiler içerisinde de tanımlamaya çalışmak gerekecek ve karşımıza şu sorular çıkacaktır: Sanat toplumsal bir amaca dönükse, Batılı bir sanat geleneği olmayan bir toplumda gözlemci bundan nasıl etkilenir” (Kuban, 1974:3).

SONUÇ

Klasik Osmanlı mimarisinin özgün örneklerinden biri olan, Osmanlı Ankara'sında Mahmut Paşa Bedesteni olarak işlev gören bedesten ve yanında yer alan Kurşunlu Han üzerine olan bilgiler 16. ve 17. Yüzyıl Ankara'sına aittir. Bu bilgiler daha çok yabancı seyyahların aktardığı bilgiler olmakla birlikte, Evliyâ Çelebi'nin Seyahatnâmesinde de önemli bilgiler yer almaktadır. Ankara'nın tarihin farklı dönemlerinde farklı uygarlıklara ev sahipliği yapmış, önemli bir ticaret merkezi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Mahmut Paşa Bedesteni 17.yüzyıl Ankara'sının ticaret merkezi konumundadır. Kent "Aşağı yüz" ve "Yukarı yüz" olarak ikiye ayrılmıştır. Celali İsyancı sonucunda şehrin çevresinin surlarla örüldüğü ve ticaret yollarının el değiştirmesi sonucunda kentte ki tiftik ve yün ticaretinin azaldığı, bunun sonucunda da bedestenin eski önemini yitirdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Bedesten 1881 yılında çıkan yangınla harap hale gelmiş, henüz millî mücadele döneminde başlatılan kültürel varlıkların toplanması kararıyla birlikte talihi de değişikliğe uğramıştır. Politik dönüşümlerin yaşandığı bir süreçte karar verilen Arkeoloji Müzesi kurma fikrinin bir sonucu olarak restorasyonunun uygun görülmesiyle birlikte farklı bir bağlamda yaşatılarak Ankara'nın, genelde ise genç Cumhuriyetin en önemli sembol mimarilerinden biri haline gelmiştir.

Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nin sembol mimari haline gelmesinde o dönemin politik atmosferine de damga vuran Türk Tarih Tezi'nin önemli bir etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Erken Cumhuriyet döneminde ele alınan Eti-Sümer kültürü merkezli Türk Tarih Tezi, henüz bağımsızlığını yeni ilan etmiş olan ülkedeki ulus-devlete geçiş sürecinde gerek, batı düşünceli emperyalist düşünceye karşı bir tepki olduğu, bunun dışında Anadolu coğrafyasının da millî kimliğine hem meşrulaştırıcı hem de sahiplenici bir etki ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Tez geniş anlamda dönemin aydınları tarafından da destek bulmuştur. Bu konu da Mustafa Kemal Atatürk'ün özellikle Hitit kültürüne olan ilgisi ve ülkenin kurucu önderi olarak bizzat kendisinin yapmış olduğu çalışmalarda etkili olmuş olabilir. Türk Tarih Tezi üzerine en önemli çalışmaları da kendisinin yaptığı Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nin kurulması için de göstermiş olduğu gayret ortadadır. Sanatın politik ve toplumsal değişimlerden kendini soyutlayamayacağı gerçeği üzerinden hareketle, Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nin de bu değişimlere paralel olarak mimari anlamda, sergileme biçimi ve koleksiyon tercihi anlamında bu değişimden etkilendiği yapılan okumalar ile görülmüştür.

Atatürk'ün önderliğinde başlatılan bu kültürel meşrulaştırma hareketi ortaya atılan görüş ve tezler ile çok yönlü olarak dil, tarih ve sanat alanında kendini göstermiş ve kurulan farklı disiplinlerde kurumlar birbirini etkilemiştir. Anadolu Medeniyetleri Müzesi de bu bağlamda etkileşimin içerisinde yer almıştır. Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nin mekân ve çevre ile olan ilişkisi irdelendiğinde ise sanatçı-alıcı ilişkisinin kültürel yapı, alıcı eğitimi ve öğretim olgularından bağımsız şekilde incelenemeyeceği, yorumun eksik kalacağı sonucuna ulaşılmıştır. Ankara Altındağ'da yer alan müzenin çevre ile olan ilişkisi ve Ankara tarihindeki yeri geniş tabanlı olarak bugün kentte yaşayan

insanların haberdar olmalarını engelleyici noktada olduğu görülmüştür. Bunda toplumda sanat ve kültür alanlarına yeterince önem verilmediği, eğitim sisteminde yer alan eksiklikler, gelir dağılımı eşitsizliği gibi konular belirtilebilir. Bunun dışında organik toplum olgusundan yola çıkarak çalışma içerisinde değinilen “büyük” ve “küçük” kültür taşıyıcıları sorununa da değinilebilir.

Türkiye’de sanat ve kültür kurumlarının korunabilmesi, gelecek nesillere aktarılabilmesi, toplumun tüm kesimlerine hitap edebilmesi ve toplumun sanat ve kültüre olan bakış açısının olumlanması açısından, sosyal bilimlerin tüm kollarının bir bütüne hizmet eder şekilde disiplinler arası bir anlayış ile çalışmaları, bu sayede kültürel, toplumsal ve politik olayların analitik bir bakış açısına göre ele alınarak irdelenebileceği önerilebilir.

KAYNAKÇA

- Akurgal, E. (1998). *Türkiye'nin Kültür Sorunları*. Ankara: Bilgi.
- Arık, R.O. (1958). *Türk İnkılâbı ve Milliyetçiliğimiz*, Ankara: Remzi Oğuz Arık'ın Eserlerini Yayma ve Anıtını Yaptırma Derneği.
- Aydın, S. ve diğer. (2005). *Küçük Asya'nın Bin Yüzü*: Ankara. Ankara: Dost.
- Batur, S. (1983). *Dünyada Müzeciliğin Gelişmesi Türkiye Ansiklopedisi* (6) İstanbul: İletişim, s.1458.
- Bayburtluoğlu, İ. (1991). *Müze Belgelerine Göre Kuruluşundan Günümüze Kadar Anadolu Medeniyetleri Müzesi*. Ankara Dergisi, (2)4,96- 124.
- Bittel, K. (1945). *Ön Asya Tarih Öncesi Çağları*, Mısır Suriye-Filistin. İstanbul: İstanbul Üniversitesi. Cem, İ. (1998). *Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi*. İstanbul: Can Yayınları.
- Çelebi, E. (2012). *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi* (Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, Haz.). 2.Kitap, 1.Cilt. İstanbul: Yapı Kredi.
- Duben, İ. (2007). *Türk Resmi ve Eleştirisi: (1880-1950)* İstanbul: Bilgi Üniversitesi.
- Erdoğan, A. (2008). *Ankara Tarihi ve Kültür Dizisi: 2 Osmanlı'da Ankara*. Ankara: Ankara Büyükşehir Belediyesi. Ergenç, Ö. (2012). XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt.
- Güterbock, G. (1946). *Ankara Bedesteninde Bulunan Eti Müzesi Büyük Salonunun Kılavuzu*. İstanbul: Millî Eğitim. İnan, A. (1947). Ankara-Samsun Arasında Tarih Gezisi,26 Mayıs–11 Haziran 1946. AÜDTCF Dergisi. V (1), 119 - 152 .
- İnan, A. (1957). *Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nin Kuruluş Hazırlıkları Üzerine Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi* (1).
- Karaduman, H. (2016). *Ankara Etnografya Müzesinin Kuruluşu ve Millî Müze*. Ankara: Bilgin Kültür Sanat.
- Koşay, H.Z. (1979). *Ankara Arkeoloji Müzesi'nin (Yeni Adıyla Anadolu Medeniyetleri Müzesi) İlk Kuruluş Safhası ile İlgili Anılar*. Belleten, XLIII, 170,309-314.
- Kuban, D. (1974). *Özgün Bir Sanat Kuramı Üzerine Düşünceler I*, Köken (2) 1-4.
- Lewis, B. (2007). *Modern Türkiye'nin Doğuşu* (Metin Kıratlı, Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu. Onat, E. (1953). Anıtkabir'in Projesini Nasıl Yaptık? Cumhuriyet (Anıtkabir İlavesi) 10512, 1-2.
- Öngören Gürol, P. (2012). *Erken Cumhuriyet Döneminin Hitit/Millî Müze Projesi*. Toplumsal Tarih Dergisi, 226, 22-33. Sargın, H. (2012). Antik Ankara. Ankara: Arkadaş.
- Sivrioğlu, U.T. (2012). *Tek Parti Döneminde Orta Asya ve Sümer-Hitit Araştırmaları* Yayımlanmış doktora tezi, Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.
- Tanpınar, A.H. (2016). *Beş Şehir İstanbul: Dergâh*.
- Toprak, Z. (2012). *Darwin'den Dersim'e Cumhuriyet ve Antropoloji*. İstanbul: Doğan.
- Tuncer, M. (2001). *Ankara (Angora) Şehri Merkez Gelişimi (14.-20.YY)* Ankara: Kültür Bakanlığı.